

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2021.04.049>

УДК 811.161.2'374: 2:46

І. А. КАЗИМИРОВА, кандидат філологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу граматики і наукової термінології,
Інститут української мови НАН України
вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: kazymyrovai@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6309-0363>

Л. А. ХАЛІНОВСЬКА, кандидат філологічних наук,
науковий співробітник відділу граматики і наукової термінології,
Інститут української мови НАН України
вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: lhalinovska@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5156-2896>

Н. О. ЯЦЕНКО, кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу граматики і наукової термінології,
Інститут української мови НАН України
вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: n.yats@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-8393-4615>

НАУКОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ: ПРОБЛЕМАТИКА, ПОШУКИ, ПЕРСПЕКТИВИ *

У статті проаналізовано напрями роботи відділу наукової термінології Інституту української мови НАН України за 30 років діяльності установи. Описано теоретичні напрацювання науковців у системно-структурному галузевому термінознавстві, зокрема в ономаціологічному, семасіологічному та історико-генетичному аспектах. Закцентовано увагу на крос-парадигмальних працях структурно-функціонального спрямування. Відзначено напрями наукових пошуків у царині когнітивного (гносеологічного) термінознавства. Показано особливості прикладного напрямку в царині термінографічної, довідково-інформаційної та дидактичної роботи. Наголошено, що вектори традиційних наукових пошуків термінознавців корелюють із сучасними перспективними дослідженнями, що їх проводять фахівці Інституту.

Ключові слова: наукова термінологія, системно-структурне галузеве термінознавство, крос-парадигмальне структурно-функціональне термінознавство, когнітивне (гносеологічне) термінознавство, перекладна, тлумачна, неографічна термінографія.

Цитування: Казимирова, І. А., Халіновська, Л. А., Яценко, Н. О. (2021). Наукова термінологія: проблематика, пошуки, перспективи. *Українська мова*, 4(80), 49—59. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2021.04.049>

Питання термінології в контексті сучасних глобалізаційних тенденцій постають не лише національно-історичною, а й інтернаціональною проблемою історії світової науки, історії цивілізації та пошуків взаєморозуміння між народами. Необхідною передумовою співпраці між термінологами різних країн є трансфер знань, який успішно здійснюється завдяки належному рівню розвитку термінології, що відображає основні поняття тієї чи тієї галузі. На сучасному етапі, що характеризується інтенсивним розвитком багатьох галузей науки й виробництва, процесами глобалізації, міжнародної координації та стандартизації терміносистем, зокрема, у новітніх галузях, термінознавчі пошуки набувають особливої актуальності, оскільки дають змогу підсумувати уже здобуті за певний зріз часу результати, порівняти їх із наявними та окреслити на основі цього підґрунтя завдання та напрями діяльності на майбутнє.

У розвитку термінології як науки в незалежній Україні увиразнено дві тенденції: 1) звернення до української національної спадщини, поглиблення теорії термінознавства, вивчення історії його розвитку та становлення, з'ясування ролі раніше замовчуваних фактів у розвитку термінознавства; 2) бурхливий розвиток термінографії — науки й практики створення термінологічних словників.

Упродовж тридцятьох років термінологи працюють над розв'язанням теоретичних і прикладних проблем термінознавства. Відповідаючи на запити українського суспільства, фахівці підпорядковують теоретичні пошуки практичним завданням, зумовленим народногосподарськими потребами, зокрема недосконалістю окремих галузевих терміносистем, подекуди відсутністю національних державних стандартів, болісними відцентровими процесами, пов'язаними з децентралізацією виробництва й відтак намаганнями позбутися в терміносистемах чужомовних впливів.

Теоретичні напрацювання науковців у традиційному системно-структурному галузевому термінознавстві, зокрема в ономасіологічному, семасіологічному та історико-генетичному аспектах, доповнюють крос-парадигмальні дослідження структурно-функціонального спрямування, а нові підходи до аналізу терміносистем представлено науковими пошуками в царині когнітивного (гносеологічного) термінознавства.

Системно-структурна парадигма, що в термінознавстві оприявлена в терміноцентричних дослідженнях, зорієнтована на проблеми таксономії та класифікації термінів та їхньої структурної і семантичної характеристики. Розвідки цього спрямування започатковано монографією Л. О. Симоненко «*Формування української біологічної термінології*» (Київ, 1991), у якій подано опис одного з найдавніших шарів термінологічного фонду нашої мови — біологічної термінології та показано шляхи розвитку й особливості формування цієї терміносистеми на ґрунтовній джерельній базі — термінологічних словниках і фахових наукових працях. Подальше розпрацювання теорії галузевого термінознавства ілюструють численні дисертаційні дослідження учнів Л. О. Симоненко, у яких проаналізовано військову (Мурашко Л. В. «*Українська військова лексика в її історичному розвитку*»:

військові звання та посади», Київ, 1997; Яценко Н. О. «Назви військової форми одягу в українській мові», Київ, 2007); медичну (Місник Н. В. «Формування української медичної клінічної термінології», Київ, 2003); бібліотечну (Сташко М. В. «Формування і розвиток української бібліотечно-бібліографічної термінології», Київ, 2008); граматичну (Ярошевич І. А. «Українська морфологічна термінологія ХХ — початку ХХІ ст.: терміни на позначення частин мови», Київ, 2008); економічну (Чорна О. В. «Українська термінологія податкової сфери: структура, функціонування, формування», Київ, 2009); археологічну термінологію (Локайчук С. М. «Сучасна українська археологічна терміносистема (структурно-семантичний аспект)», Луцьк, 2009); термінологію журналістики (Гонтар М. О. «Українська терміносистема журналістики: формування, структурна організація та функціонування», Київ, 2011) та бджільництва (Шматко І. В. «Формування та системно-словотвірна організація української бджільницької термінології», Київ, 2018) та ін. Досліджено геологічну термінологію під керівництвом В. О. Винника (Годована М. П. «Формування сучасної української геологічної термінології», Київ, 1994).

Структурно-семантичне дослідження терміносистеми землеустрою і кадастру проведено в дисертації Тур О. М. «Українська термінологія землеустрою та кадастру» (Київ, 2008; науковий керівник — Л. В. Туровська). Терміноцентричний підхід до опису галузевої терміносистеми застосовано в одній із останніх за часом виходу монографій (Халіновська Л. А. «Українська авіаційна термінологія: формування і функціонування», Київ, 2017), у якій комплексно досліджено шляхи виникнення, становлення та функціонування на різних етапах новітньої авіаційної термінології української мови із зануренням в історію становлення галузі та описом поширення цієї термінології в профільних галузевих, лексикографічних та наукових працях.

Онома- та семасіологічні аспекти вивчення терміносистем із поглибленням історико-генетичного аспекту представлені в монографіях Л. В. Туровської «Військові звання та посади в Україні: історико-генетичний аспект вивчення української військової термінології» (Київ — Ірпінь, 2005) та Н. О. Яценко «Формування назв військової форми одягу в українській мові» (Київ, 2009). Проведений у цих працях синхронійно-діахронійний аналіз військової терміносистеми сприяє збереженню самотності досліджуваних термінологічних одиниць, відтворює їхній гармонійний розвиток упродовж тривалого хронологічного відтинку й слугує надійним підґрунтям подальших розвідок у царині історії галузевих терміносистем, зокрема в працях Ю. А. Чернобров (дисертація «Формування синтаксичної термінології в українському мовознавстві ХІХ — І пол. ХХ ст.», Київ, 2017; науковий керівник — І. А. Казиминова; монографія «Історія синтаксичних термінів української мови: ХІХ — перша половина ХХ ст.», Київ, 2019), у яких уперше в україністиці докладно схарактеризовано стан випрацювання синтаксичної термінології української мови в контексті історичного термінознавства й уведено до наукового обігу поняття *моделі історичного паспорта синтаксичного терміна*, що дає змогу деталізувати формальні та семантичні

варіанти досліджуваних термінологічних одиниць на всіх етапах їхнього побутування.

Один із важливих напрямів теоретичних досліджень із термінології — встановлення рівноваги в процесах запозичання з інших мов і характеристика інтернаціональних термінів. Ця проблематика актуальна й сьогодні, коли українська термінологія, з одного боку, позбавляється обтяжливої спадщини зрусифікованого радянського періоду, а з другого, — протистоїть агресивній навалі новітніх англіцизмів. Саме пошукові відповіді на позачасові проблеми іншомовних запозичень присвячена наукова колективна монографія *«Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах»* (Л. О. Симоненко, С. О. Соколова, І. В. Коропенко, М. П. Годована, В. С. Марченко; відп. ред. Л. О. Симоненко; Київ, 1993), у якій інтернаціональну сутність і національну специфіку термінів розкрито на семантичному, лексичному та словотвірному рівнях. Автори демонструють інтернаціональну природу терміна на матеріалі різних за походженням мов, до яких органічно увійшли грецькі й латинські словотвірні компоненти. Оскільки процес термінотворення здебільшого піддається конвенційному регулюванню, у ньому яскраво виявляється взаємодія національних та інтернаціональних компонентів.

Поряд із традиційними підходами до аналізу галузевих терміносистем спростерігаємо появу термінознавчих крос-парадигмальних праць структурно-функціонального спрямування, у яких уточнено метамову сучасної теорії варіантності й піддано ревізії погляди мовознавців на природу варіативних явищ (дисертація О. І. Васецької *«Формальна та семантична варіантність синтаксичних термінів»*, Київ, 2018; науковий керівник — І. А. Казимирова; наукова монографія цього ж автора *«Полілексія синтаксичних термінів»*, Київ, 2020) та проаналізовано функції мови спеціального призначення у сфері туризму (дисертація Л. В. Півньової *«Лексика туризму в українській мові: формування та функціонування»*, Київ, 2017; науковий керівник — Л. В. Туровська).

Новітні підходи до аналізу мовних явищ, зокрема в царині дослідження галузевих термінологій, спираються на досягнення когнітивного, або гносеологічного термінознавства. Теоретичні положення наукової лінгвоконцептології з укладанням механізмів концептуалізації науково-мистецьких (мистецтвознавчих) концептів та їхніх концептосфер у контексті загальнотеоретичних проблем когнітивної лінгвістики й термінознавства викладено в науковій монографії В. Л. Іващенко *«Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу [на матеріалі української мистецтвознавчої термінології]»* (Київ, 2006). Теорію когнітивного термінознавства розпрацьовують у дисертаціях Н. А. Ляшук (*«Лексична та концептуальна багатозначність лінгвістичної термінології в українській мові»*, Київ, 2014; науковий керівник — В. Л. Іващенко); Н. Г. Лозова (*«Ідеографічна репрезентація когнітосемного простору назв суб'єктів культурної діяльності в українській мові»*, Київ, 2016; науковий керівник — В. Л. Іващенко) та О. О. Коляденко (*«Лексико-семантична репрезентація*

концепту «страх» в українській наївній та науковій картинах світу», Київ, 2018; науковий керівник — І. А. Казимирова).

Прикладний напрям наукової роботи термінологів зреалізовано в таких різновидах: термінографічний (укладання та редагування термінологічних словників); довідково-інформаційний (укладання покажчиків) та дидактичний (написання навчальних посібників із курсу термінознавства).

Науковий доробок відділу наукової термінології за роки незалежності поповнили словники, що репрезентують сучасний стан та історію галузевих терміносистем. Інтенсивний розвиток технічних, природничих та суспільних наук на межі ХХ—ХХІ ст. у контексті прогресивного розвитку термінології викликав реструктуризацію термінопростору української мови, що зумовило потребу кодифікації термінологічних одиниць, які функціонують на рівні узусу, але ще не закріплені в лексикографічній практиці, та перегляду вже наявних назв із метою їхньої адаптації до сучасних вимог термінотворення.

Створені у відділі тлумачні термінологічні словники репрезентує «Словник назв осіб за видом діяльності» (уклад.: М. П. Годована; ред. Л. В. Туровська; Київ, 2009), реєстр якого охоплює широкий спектр нормативних назв — від лексичного позначення давніх традиційних занять українців до новотворів та запозичень, що відбивають досягнення науково-технічного прогресу. Словник-довідник містить лексеми, що належать до таких груп: 1) найдавніші традиційні назви, збережені до нашого часу, пов'язані з певними ремеслами, розвитком промисловості, із виготовленням народних музичних інструментів (*вугляр, маляр, столяр*); 2) назви, що виникли з появою нових професій (*авіатор, біолінгвіст, культуролог*); 3) неологізми-запозичення на позначення назв осіб за видом діяльності (*кліпмейкер, провайдер, трейдер*). Наведено назви традиційних суто жіночих професій (*друкарка, нянька*) та професій, що стали не тільки чоловічими, а й жіночими, і навпаки, професії, які з часом стали й чоловічими (*манікюрниця — манікюрник; пакувальниця — пакувальник*).

Жанр тлумачно-перекладної термінографії представлено передусім «Словником української біологічної термінології» (уклад.: Д. М. Гродзинський, Л. М. Василькова, М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко; ред. Л. О. Симоненко; Київ, 2012), у якому розглянуто біологічну лексику української мови з наведенням англійських та російських відповідників. Усебічне охоплення лексем, зокрема й таких, що відбивають новітні здобутки науки, дозволяє виділити цю працю з-поміж галузевих словників минулих років. Словник є важливою ланкою в практиці створення лексикографічних праць, видання яких залишається актуальним на всіх етапах розвитку суспільства. Його завдання полягає в охопленні терміноодиниць, що відтворюють систему знань, набутих у процесі науково-практичного пізнання світу. Він містить близько 80 тис. термінів, зафіксованих у сучасних енциклопедичних, загальномовних тлумачних і перекладних словниках, державних стандартах на терміни та визначення, у науковій, навчальній, науково-популярній та інформативно-реферативній

літературі. Нормативність словника забезпечено лексикографічною фіксацією лише усталених у мові лексичних одиниць і граматичних форм та орфоепічних варіантів терміна, що відповідають вимогам сучасного правопису. «Українсько-російський словник наукової термінології» за заг. ред. Л. О. Симоненко (уклад.: М. П. Годована, В. С. Марченко, О. І. Нечитайло, Л. О. Симоненко, Є. Д. Турчин, Л. К. Часник, Н. І. Шило; Київ; Ірпінь, 2004) — реалізація поглядів термінографів на уніфікування та внормування еквівалентних одиниць близькоспоріднених мов. До реєстру Словника залучено не тільки новітні терміни, що позначають сучасні поняття науки й техніки, а й відроджені номінації, які тривалий час за певних обставин були вилучені з наукового вжитку. Одним із здобутків термінографічної праці є чітка визначеність щодо адекватності кореляційних зв'язків між еквівалентними терміноодинацями російської та української мов на основі того самого наукового поняття, що знаходить вияв у доборі влучного для тієї чи тієї галузі наукового знання відповідника як нормативного за наявності кількох можливих термінологічних варіантів. «Російсько-український та українсько-російський словник військової справи» (уклад. Л. В. Туровська; Київ — Ірпінь, 2018) систематизував сучасну українську термінологію військової сфери.

Праця «Нові слова та значення: словник» (уклад.: Л. В. Туровська, Л. М. Василькова; ред.-лексикограф Л. О. Симоненко; Київ, 2008) належить до неографічних творів і містить новітню лексику першого десятиліття ХХІ ст. Серед лексем, уміщених у словнику, є однослівні-неоніми (*форекс, лізинг, маклер*), складні слова (*екобезпека, соціоекологія, магазин-квартира*), аббревіатури (*УМГ — Українська маркетингова група, МВФ — Міжнародний валютний фонд* тощо), запозичені номінації (*саміт, ремікс, копірайт*), словотвірні неологізми (*інтернет — інтернетник; квота — квотування; ініціатива — ініціювати*). Словник, крім загальнонавчаних слів, охоплює нормативну загальнонаукову, міжгалузеву термінологію різних галузей знань, зафіксовану в сучасній пресі та науковій і науково-популярній літературі, що не набула масового поширення. Особливістю цієї праці є те, що фіксація нових термінів відбувається з урахуванням кількох критеріїв: час появи, характер зумовленості (мовна чи позамовна), вживання, лексичне та словотвірне значення.

Усвідомлюючи важливість співпраці з ученими й практиками у відповідних галузях знань, відділ провадить велику за обсягом роботу з редагування перекладних словників, укладених ними. Здебільшого це українсько-російські та російсько-українські термінографічні праці. «Російсько-український словник наукової термінології. Біологія. Хімія. Медицина» (уклад.: С. П. Вассер, І. О. Дудка, В. І. Єрмоленко, М. Д. Зерова, А. Я. Єльченко; ред. О. Д. Бельгард; ред.-лексикограф Л. О. Симоненко; Київ, 1996) — перший в українській лексикографічній практиці полінауковий словник із біології, хімії та споріднених із ними галузевих наук. Прикметним у праці є те, що реєстр словника містить не тільки терміни, зафіксовані в енциклопедичних, загальномовних тлумачних та перекладних словниках,

а й широко вживані у сучасній науковій, науково-популярній, навчальній та науково-реферативній літературі.

Результатом термінографічного опрацювання українських галузевих терміносистем став вихід у світ «*Російсько-українсько-англійського тлумачного словника з надійності газотранспортного обладнання та систем. Основні терміни: понад 2500*» (уклад.: М. Д. Гінзбург, Н. І. Азімова, М. В. Чернець та ін.; за заг. ред. А. А. Рудніка; Харків, 1999); «*Російсько-українсько-англійського тлумачного словника з протикорозійного захисту газопроводів. Основні терміни: близько 2800 термінів*» (уклад.: М. Д. Гінзбург, М. В. Чернець, І. М. Корніловська та ін.; за заг. ред. А. А. Рудніка; ред.-лексикограф Л. О. Симоненко; Харків, 2000); «*Ілюстрованого медичного словника Дорланда*» у 2-х томах, Л. О. Симоненко (літери М, N, Q, R, S, U, W, X, Z) та Л. В. Туровська (Т) — співредактори двох видань: англо-українського (2003) та українсько-англійського (2007); «*Російсько-українського будівельного словника*» (уклад.: Гордєєв В. М., Зельцер Р. Я., Кожан Є. А., Полторацька Е. О., Резниченко І. Ю; за ред. Горбачовського О. П.; науковий ред.-лексикограф Симоненко Л. О.; Київ, 1994); «*Російсько-українського словника для працівників цукрової промисловості*» (уклад.: Гербут А. Я., Головняк Ю. Д., Кряквіна С. П., Лагода В. А., Рева Л. П., Сергієнко В. І., Штангеева Н. І.; ред.-лексикограф Л. О. Симоненко; Київ, 1996); «*Тлумачного російсько-українсько-англійського словника з енергетики. Основні терміни: понад 3500 термінів*» (уклад.: М. Д. Гінзбург, Н. І. Азімова, М. В. Чернець та ін.; за заг. ред. А. А. Рудніка; ред.-лексикограф Л. О. Симоненко; Харків, 1999); «*Тлумачного російсько-українсько-англійського словника з екології. Основні терміни: близько 3500 термінів*» (уклад.: М. Д. Гінзбург, Н. І. Азімова, І. О. Требульова та ін.; за заг. ред. А. А. Рудніка; ред.-лексикограф Симоненко Л. О.; Харків, 2000); «*Англо-українського та українсько-англійського словника зварювальної термінології*» (уклад.: Осика О. С., Хоменко Н. Г., Філоненко Л. С., Симоненко Л. О.; ред.-лексикограф українського реєстру слів Симоненко Л. О.; Київ, 2001); «*Словника основних термінів землевпорядкування та кадастру*» (уклад.: Тур О. М., Туровська Л. В.; Кременчук, 2012).

Сьогодні у відділі завершено проєкт «*Словником суспільно-політичної лексики доби Незалежності України*» (уклад.: О. І. Васецька, Л. В. Туровська, Л. А. Халіновська, Н. О. Яценко; за наук. ред. І. А. Казимирової). Словник є реакцією на зміни, що відбулися в науковому і суспільно-політичному лексиконі за останні роки й узагальнює практичний досвід попередніх наукових пошуків та фіксує новітню лексику в українській суспільно-політичній галузі. У цій праці запропоновано стислу характеристику термінів, концепцій, найпоширеніших у суспільних науках (філософії, етиці, екології, естетиці, політології, соціології, соціології права, конфліктології, міжнародних відносинах, психології, культурології). Подано не лише традиційні для української терміносистеми назви суспільно-політичних понять і реалій (*абсолютизм, авторитаризм, адміністрація, амністія, безробіття, бюрократизм, волюнтаризм* тощо), а й нові, які набули узуального статусу останнім часом (*валютування, ваххабізм, геополітика,*

глобалізація, денацифікація, дефляція, дефолт, ізоляціонізм, істеблішмент, меритократія та багато ін.). Ці одиниці складають ядро досліджуваного корпусу номінацій. До периферії увійшли терміни економіки, фінансів, історії, релігій: *бонус, бюджет, квотум, госпітальєр, дебітор, девальвація, демпінг, дивіденд* тощо. Значна частина термінів відображає політичні реалії, що характеризують життя сьогоденного суспільства. До таких номінацій належать, зокрема, *ІМПІЧМЕНТ* — *особливий порядок і встановлена законом процедура притягнення до відповідальності та усунення з посади за грубі порушення закону вищих посадових осіб до завершення терміну повноважень, одержаних ними внаслідок виборів; ЕКЗИТ-ПОЛ* — *громадське опитування виборців на виході з виборчої дільниці після голосування про їхні результати для оперативного прогнозування загальних результатів виборів.*

Фіксуючи новітні запозичення, укладачі пропонують віддавати перевагу, де це можливо, питомим лексемам: *АБ'ЮЗ* див. *насі́льство*; *АБ'ЮЗЕР* див. *насі́льник*; *АБ'ЮЗІВНІ СТОСУНКИ, ВЗАЄМИНИ* див. *насі́льницькі стосунки, взає́мини*; *БУЛІНГ* див. *цькува́ння* тощо.

Словник відтворює розвиток семантики суспільно-політичного терміна в засвідчених засобами масової інформації термінологічних сполученнях із цим терміном у ролі головного компонента: *ДЕМОКРА́ТІЯ*: *д. анархі́стська, д. ба́зисна, д. безпосере́дня, д. виробни́ча; д. ге́ндерна, д. дефе́ктна, д. економі́чна, д. електронна, д. елі́тарна, д. імітаці́йна, д. комуніта́рна, д. мі́тингова, д. наро́дна, д. перехі́дна, д. плебісцита́рна, д. плюралісти́чна, д. предстативни́цька, д. пряма́, д. рефлексува́льна, д. розмірковува́льна, д. ринкова, д. соціалісти́чна, д. субсидіа́рна, д. це́нзова* тощо.

Розпочато роботу над «*Історичним словником лінгвістичних термінів*» — термінографічним проектом, що представлятиме діяхронійний аспект вивчення термінологічних одиниць на позначення понять лінгвістики. З огляду на те, що традиційний опис терміна в сучасних термінознавчих дослідженнях усе частіше поступається аналізу його гносеологічної природи, актуалізовано проблему вираження знань у терміні. Сучасні дослідницькі пошуки зосереджені на пошукові такого формату, який би найповніше відбивав роль терміна в передаванні еволюції мовознавчого знання. Саме історичний словник лінгвістичних термінів здатен відтворити складний шлях розвитку наукової думки й показати вплив на неї мовних і позамовних чинників. Метою укладання словника постає реалізація ідеї сучасної лексикографії про створення словників активного типу, орієнтованих не лише на фіксування семантики, а й на відображення динаміки слова в процесі його функціонування. Такий словник повною мірою втілюватиме завдання інтегрального опису мови, коли слово постає не лише як лексична одиниця, а також як елемент, пов'язаний із духовною та матеріальною культурою етносу.

До опису залучено понад 400 джерел — граматик, підручників, словників та наукових праць зазначеного періоду. Важливий складник підготовчої роботи над словником — створення діяхронійного корпусу лінгвістичних текстів *ISTLING*, що стане джерелом відомостей про історію лінгвістич-

них термінів української мови, проте до нього входитимуть також джерела польською, німецькою, російською тощо мовами з огляду на їхню роль у формуванні й становленні лінгвістичної термінології української мови. У формуванні реєстру словника, крім суто лінгвістичних, враховано культурні, історичні, етнографічні та інші критерії добору та опису слова.

Одним із напрямів прикладного термінознавства є довідково-інформаційна робота відділу, що узагальнює та систематизує напрацювання термінологів в Україні й у слов'янському світі. Бібліографічний покажчик *«Термінознавство в Україні»* (російською мовою; уклад.: М. П. Богущька та А. В. Лагутіна; Київ, 1982) охоплює період від 1947 до 1980 року, представляючи термінологічні видання з лінгвістичних проблем термінознавства, термінознавства окремих сучасних мов, історії становлення сучасних термінологій, діалектного термінознавства, порівняльно-зіставного термінознавства та термінознавства окремих стилів. Покажчик — цінне джерело систематизованої інформації про видані на теренах України словники: двомовні російсько-українські та українсько-російські, тлумачні, енциклопедичні, оригінальні та перекладні. Важливе джерело інформації про здобутки термінознавства на слов'янських теренах, зокрема в українському, білоруському, болгарському, польському, російському, сербському, словацькому, хорватському та чеському мовознавстві, — *«Слов'янське термінознавство: бібліографічний покажчик»* (уклад.: І. А. Казимирова, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко; Луцьк, 2016).

Популяризація термінологічної роботи в дидактичних працях засвідчена виданням навчального посібника Л. О. Симоненко *«Біологічна термінологія: формування та функціонування»* (Умань: РВЦ «Софія», 2006), присвяченого висвітленню основних етапів розвитку біологічної термінології, описові її системної організації, притаманних їй лексико-семантичних процесів та словотвірної структури найпоширеніших груп термінів.

Дискусії з проблем теоретичного і прикладного термінознавства (теорія та історія термінознавства, слов'янське термінознавство, термінологія лінгвістики та суміжних наук, термінологія суспільних та економічних наук, термінологія природничих наук, промислового та сільськогосподарського виробництва; теорія термінографії і практика укладання галузевих словників) висвітлено на шпальтах періодичних видань, підготовлених у відділі — у 8 збірниках наукових праць *«Українська термінологія і сучасність»* (Київ, 1996–2013) і 5 випусках *«Термінологічного вісника»* (2011–2019), а також у виступах на наукових конференціях *«Українська термінологія і сучасність»*, які з 1996 р. що два роки проводять наукові співробітники відділу наукової термінології.

Серед термінознавчих праць, виконаних співробітниками Інституту за межами відділу наукової термінології, варто зосередитись на монографії Н. Ф. Клименко *«Українська біологічна термінологія кінця ХХ — початку ХХІ ст.»* (Київ, 2017), де розглянуто ономасіологічні аспекти термінотворення в біології, зокрема показано використання словотвірних способів української мови, звернуто увагу на особливу продуктивність

основоскладання, перифрастичного та семантичного словотворення. Окреслено співіснування та конкуренцію питомих і запозичених одиниць, наслідки мовної інтерференції в біологічній терміносистемі, особливості функціонування лексико-семантичної категорії демінутивності, взаємодоповнюваність процесів окниження та орозмовлення термінів, а також своєрідність оформлення універбів у розгляданій терміносистемі.

Значними є й термінографічні здобутки колег з Інституту. Здебільшого це галузеві термінологічні словники: «*Русско-український словарь для деловых людей*» (Київ, 1992; укл. О. О. Тараненко, В. М. Бріцин); «*Російсько-український словник для військовиків*» (Київ, 1995; укл. А. А. Бурячок, М. Т. Демський, Б. З. Якимович); «*Російсько-український словник з електроенергетики*» (Київ, 1998; ред. С. Я. Меженний, Н. Ф. Клименко); «*Новий російсько-український словник-довідник юридичної, банківської, фінансової, бухгалтерської та економічної сфери*» (Київ, 1998; укл. В. І. Єрмоленко, С. Я. Єрмоленко, К. В. Ленець, Л. О. Пустовіт); Бибик С. П. «*Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів*» (Київ, 2001; співавтори: С. Я. Єрмоленко, О. Г. Тодор); «*Бізнес-словник: Економіка. Фінанси. Банки. Інвестиції. Кредити. Англо-український: Понад 12500 термінів*» (Київ, 2002; укл. С. Я. Єрмоленко, В. І. Єрмоленко); «*Український тлумачний словник театральної лексики*» (Київ, 2002; укл. В. В. Дятчук, В. В. Барабан); «*Українсько-англійський словник: Економіка. Фінанси. Банки. Інвестиції. Кредити. Англо-український: Понад 12500 термінів*» (Київ, 2003; укл. С. Я. Єрмоленко, В. І. Єрмоленко).

Фаховий доробок термінознавчих праць гідно представляє неперервну академічну традицію та засвідчує широку палітру наукових пошуків у царині теорії і практики структурно-семантичного, функціонального та когнітивно-дискурсивного термінознавства.

Статтю отримано 14.09.2021

Iryna Kazymyrova, Candidate of Sciences in Philology,
Senior Researcher in the Department of Grammar and Scientific Terminology,
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Hrushevs'kyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: kazymyrovai@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6309-0363>

Liudmyla Khalinovs'ka, Candidate of Sciences in Philology,
Researcher in the Department of Grammar and Scientific Terminology,
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Hrushevs'kyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: lhalinovska@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5156-2896>

Nina Iatsenko, Candidate of Sciences in Philology,
Senior Researcher in the Department of Grammar and Scientific Terminology,
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Hrushevs'kyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: n.yats@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-8393-4615>

SCIENTIFIC TERMINOLOGY: ISSUES, THE SEARCH, AND PROSPECTS

This article analyzes the direction of the Department of Scientific Terminology of the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine within the last 30 years.

It reviews theoretical studies in systemic-structural terminology, the methodological dominant in scientific terminology for a long period. In particular, the authors focus on onomasiological, semasiological, and historical-genetic studies presented in monographs. The paper highlights cross-paradigmatic research done on the intersection of structural and functional branches of terminological studies. An excursus marks the scientific research areas in cognitive/epistemological terminology and shows the peculiarities of the applied branch in the field of terminography alongside background information and didactic work. There are different types of terminological dictionaries compiled and edited in the Department for various purposes. During 1991–2021, explanatory, translational, and nongraphic dictionaries were created in the Department. An important aspect of the applied terminology is writing references and educational books. It is emphasized that the previous terminological studies' vector correlates with the vector of modern researches accomplished by the specialists of the Institute of the Ukrainian Language.

Keywords: *scientific terminology, systemic-structural terminology, cross-paradigmatic and structural-functional terminology, cognitive/epistemological terminology, translation, explanatory and nongraphic terminography*